

Preventivni programi u školi — od postavljanja ciljeva do evaluacije

Državni skup pedagoga, Vodice
14. svibnja 2013.

doc.dr.sc. Valentina Kranželić
Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Prevenzijska znanost

Epidemiologija/etiologija problema u ponašanju

- identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika koji predviđaju probleme u ponašanju

Istraživanja učinkovitosti programa

- osmišljavanje i testiranje preventivnih intervencija kako bi se prekinuli uzročno-posljedični procesi koji vode problemima mladih

Istraživanja implementacije programa/strategija

- implementacija naučenih lekcija o etiologiji i učinkovitim intervencija u stvarna okruženja

Prevenzijska znanost – I faza

Epidemiologija/etiologija problema u ponašanju

- identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika koji predviđaju probleme u ponašanju

Istraživanja učinkovitosti programa

- osmišljavanje i testiranje preventivnih intervencija kako bi se prekinuli uzročno-posljedični procesi koji vode problemima mladih

Istraživanja implementacije programa/strategija

- implementacija naučenih lekcija o etiologiji i učinkovitim intervencija u stvarna okruženja

Osnovna premisa prevencijske znanosti

Kako bi se problemi prevenirali prije nego što se pojave, čimbenici koji “predviđaju” problem moraju biti promijenjeni.

Rizični čimbenici za korištenje sredstava ovisnosti

DJECA I MLADI školske dobi

- **Adolescencija** je rizični čimbenik po sebi i većina korištenja započinje u ovoj dobi - škola je pravo mjesto za univerzalnu prevenciju
- Djeca i mladi koji **napuštaju školovanje**, učenici sa socijalnim i akademskim **problemima**; mladi počinitelji kaznenih djela i prekršaja, mladi u institucijama, mladi iz depriviranih zajednica koje imaju mnoge rizične čimbenike i probleme povezane sa zlouporabom sredstava ovisnosti
- **Višestruki rizici** - loše školsko postignuće, loši obiteljski odnosi, izostajanje iz škole, maloljetnička delinkvencija

Rizične OBITELJSKE OKOLNOSTI:

- **korištenje** droga i alkohola kod roditelja i starijih braće/sestara, **nedostatak** roditeljskog nadgledanja, loši obiteljski **odnosi**, loše i nedostatne interakcije mladih ljudi sa svojim obiteljima, obiteljske **nepovoljne okolnosti** i loša ekonomska situacija, konflikti, zanemarivanje
- djeca roditelja koji su **ovisnici** u pojačanom su riziku za korištenje sredstava ovisnosti, zlouporabu i ovisnost u kasnijoj adolescenciji
...ali zanimljivo, **mnogo više su u riziku** djeca i mladi s problemima u ponašanju (npr. ADHD)...

Zaštitni čimbenici u obitelji:

- roditeljska disciplina i nadgledanje, obiteljska povezanost

Što znamo o rizičnim i zaštitnim čimbenicima

- i razina rizika i razina zaštite kod pojedinca imaju **utjecaj** na razvoj problema u ponašanju; “**mješavina**” rizika i zaštita je važna – ali mehanizam djelovanja i međudjelovanja nije sasvim poznat
- neki rizični čimbenici **značajni** su samo u prisutnosti nekih drugih; kombinacija rizičnih čimbenika povećava ukupni rizik (kumulativni efekt)
- **zajednički** rizični i zaštitni čimbenici predviđaju različite probleme u ponašanju i akademski neuspjeh
- rizični i zaštitni čimbenici pokazuju veliku **konzistentnost** u učincima na različite grupe – ali kulturalni kontekst je važan (nisu svi rizični čimbenici kulturalno univerzalni)
- različiti čimbenici utječu na mlade kroz **različite faze** njihovog razvoja
- različite **zajednice** imaju različite razine rizika i zaštite

- **Teorijski okvir**

- objašnjava što se događa kada se određene varijable mijenjaju – te **varijable** su u problemu ovisnosti rizični i zaštitni čimbenici
  - teorijske spoznaje i istraživanja o **djelovanju** rizičnih i zaštitnih čimbenika
- znanstvene spoznaje o **razvojnim** fazama čovjeka i o **ponašanju** te **promjenama ponašanja**
- teorije koje objašnjavaju zašto i kako neki ljudi **razviju** problem ovisnosti i zašto neki ljudi **ne razviju** problem ovisnosti unatoč izloženosti drogama i drugim rizicima (**ključno pitanje!**)

Rizični i zaštitni čimbenici

VJEŽBA 1 - rad na programima

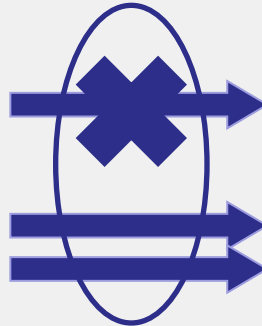
- iz programa na kojima radite ili ih razvijate navedite rizične i zaštitne čimbenike na koje želite djelovati intervencijom

Okruženje	Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
<i>pojedinač</i> osobnost/biografija		
<i>obitelj</i>		
<i>škola/obrazovanje</i>		
<i>vršnjaci</i>		
<i>zajednica</i> okolina		

**prevencijska istraživanja
otkrivaju
uzročno posljedične veze**

rizični
čimbenici

zaštitni
čimbenici

negativni razvojni
ishodi

pozitivni razvojni
ishodi

preventivni programi

Prevenzijska znanost – II faza

Epidemiologija/etiologija problema u ponašanju

- identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika koji predviđaju probleme u ponašanju

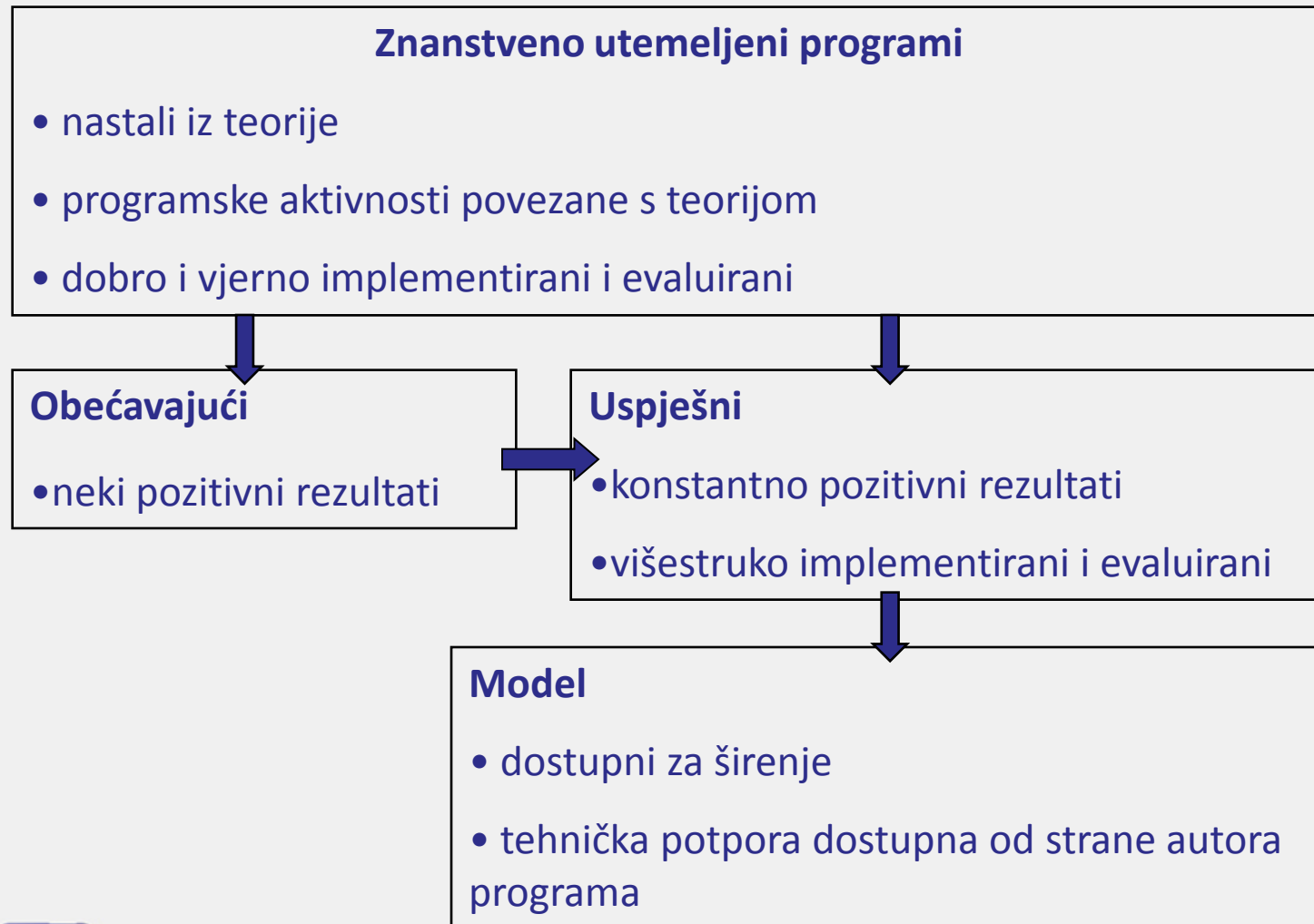
Istraživanja učinkovitosti programa

- osmišljavanje i testiranje preventivnih intervencija kako bi se prekinuli uzročno-posljedični procesi koji vode problemima mladih

Istraživanja implementacije programa/strategija

- implementacija naučenih lekcija o etiologiji i učinkovitim intervencija u stvarna okruženja

Znanstveno utemeljeni programi - prikaz -

Standardi učinkovitih i znanstveno utemeljenih programa prevencije ovisnosti (EMCDDA)

Socijalni utjecaji

- normativna uvjerenja

Intervencije temeljene na životnim/socijalnim vještinama

- odolijevanje pritisku vršnjaka, donošenje odluka, rješavanje problema, nošenje s osjećajima, asertivnost...
- učinkovitije od usmjerenosti na informiranje i znanje

Interaktivne metode u programima

- rasprave, igranje uloga, vježbe za uključivanje, poticanje kritičkog razmišljanja...

Uključivanje vršnjaka

- oprečni rezultati učinkovitosti takvih pristupa, nije dokazana dugoročnost rezultata
- samostalni vršnjački programi – ne pokazuju učinak

Nastavci programa – ponavljanje/podržavanje

- pojačavanje i održavanje učinaka programa; samo hipotetska pretpostavka (nedovoljno znanstvenih dokaza)

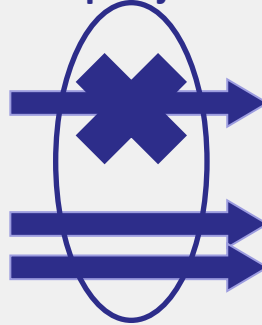
Programi/komponente programa koje sadrže informacije o drogama

- informacije trebaju biti **razvojno prikladne** korisnicima, primjenjive na njihova životna iskustva
- trebaju biti **točne**, korektne, te usmjerene na **kratkoročne** posljedice korištenja sredstava ovisnosti
- odnositi se na **učinke** sredstava ovisnosti te **posljedice** za osobe koje ih koriste
- o učincima sredstava ovisnosti treba govoriti **iskreno i otvoreno**
- postoje i učinci zbog kojih se droge uzimaju, ali **naglasak** treba biti na **negativnim** učincima droga – time se zadržava povjerenje korisnika programa

**prevencijska istraživanja
otkrivaju
uzročno posljedične veze**

rizični
čimbenici

zaštitni
čimbenici

negativni razvojni
ishodi

pozitivni razvojni
ishodi

preventivni programi

isti rizični
čimbenici za
različite
probleme

ograničeni učinak
programa usmjerenih
na jedan problem

“oslobođeni od rizika i
problema” nisu ujedno
i “pripremljeni” za život

sveobuhvatni preventivni programi

**programi pozitivnog
razvoja**

Načela sveobuhvatnih strategija/programa prevencije

Sveobuhvatnost

- djelovanje na različita okruženja
- različita područja života pojedinca (zdravlje, obrazovanje, socijalni odnosi...)
- široki spektar aktivnosti

Raznolike metode učenja

- razvoj vještina (kognitivnih, komunikacijskih i vještina odupiranja)
- direktno iskustvo korisnika (igranje uloga, vježbanje naučenog ponašanja)

Dostatno trajanje

- više sati rada, odnosno kontakta s korisnicima
- dostatno trajanje obzirom na razinu rizika
- praćenje i podržavanje

Utemeljenost na teoriji

- znanstvena opravdanost ili logički okvir programa

Pozitivni odnosi

- podržavanje jakih, stabilnih i pozitivnih odnosa

Vremenska usklađenost

- razvojna prikladnost (intelektualna, kognitivna i socijalna)
- ciljaju na rizične čimbenike prije nego se razvije problem u ponašanju

Socio-kulturalna prikladnost

- kulturalno prikladan i relevantan korisnicima

Evaluacija rezultata

- evaluacija ugrađena u proces implementacije programa (evaluacija procesa, evaluacija učinka)

Educirano osoblje

Nation i suradnici, 2003.

Utemeljenost na teoriji

- znanstvena opravdanost ili logički okvir programa

Pozitivni odnosi

- podržavanje jakih, stabilnih i pozitivnih odnosa

Vremenska usklađenost

- razvojna prikladnost (intelektualna, kognitivna i socijalna)
- ciljaju na rizične čimbenike prije nego se razvije problem u ponašanju

Socio-kulturalna prikladnost

- kulturalno prikladan i relevantan korisnicima

Evaluacija rezultata

- evaluacija ugrađena u proces implementacije programa (evaluacija procesa, evaluacija učinka)

Educirano osoblje

Nation i suradnici, 2003.

Logički okvir programa

Rizični i zaštitni čimbenici u podlozi problema

Teorijski okvir razvoja problema

Opći cilj i sadržaj programa (general objectives and contents)

Očekivani rezultati/specifični ciljevi (outcomes/specific objectives)

Indikatori (indicators)

Evaluacija

Logički okvir programa

Rizični i zaštitni čimbenici u podlozi problema

Teorijski okvir razvoja problema

Opći cilj i sadržaj programa (general objectives and contents)

Očekivani rezultati/specifični ciljevi (outcomes/specific objectives)

Indikatori (indicators)

Evaluacija

Opći cilj i sadržaji/komponente programa

- **Opći cilj i sadržaji/komponente programa**
  - **Opći cilj intervencije** – prevencija problema u ponašanju (npr. ovisnosti) na neki specifičan način (ili više njih)
  - Najčešće **komponente** programa prevencije ovisnosti (često ih je u programu više od jedne):
    - znanje o drogama i posljedicama
    - intrapersonalne vještine
    - socijalne vještine
    - normativna uvjerenja
    - emocionalna pismenost
    - alternative korištenju droga
    - regulacijske mjere (prevencijske strategije u okruženju)
  - za učinak komponente važne su **metode** putem kojih se sadržaji prenose do korisnika/sudionika

VJEŽBA 2 – rad na programima – opći cilj

- **Cilj programa**

- Na temelju rizičnih i zaštitnih čimbenika oblikovati cilj programa i zacrtati sadržaj/komponente programa
- Cilj programa prevencije ovisnosti oblikovati na sljedeći način:

Prevencija problema ovisnosti kod (upisati: *ciljanu populaciju*)
putem (upisati: *način modificiranja varijabli kako bi se promijenilo krajnje ponašanje; smanjivanje kojih rizičnih i jačanje kojih zaštitnih čimbenika*)

Primjer cilja programa

Prevencija problematičnog korištenja droga kod mladih ljudi u riziku za napuštanje škole njihovim zadržavanjem u sustavu redovitog obrazovanja.

Očekivani rezultati programa (outcomes)

- Očekivani rezultati/specifični ciljevi programa
  - uvijek se odnose se na **očekivane pozitivne promjene** kod ciljane populacije
  - ne moraju se nužno odnositi na korištenje droga, ali u svakom slučaju moraju svojim ostvarenjem doprinosti općem cilju
  - SMART/MUDRO postavljanje očekivanih rezultata – mjerljivo, uvremeno, dostižno, realistično i određeno/specifično

Primjeri

1. Do kraja intervencije (1 godina) će sudionici (mladi u riziku) imati osnažene socijalne vještine za 10% na kvantitativnoj skali.
2. Do kraja 6-mjesečne intervencije proporcija korisnika kanabisa na dnevnoj bazi će se smanjiti najmanje za 10%, a njihove socijalne vještine će ojačati u prosjeku za 5% (rezultati na testu).

VJEŽBA 3 – rad na programima – očekivani rezultati

- Očekivani rezultati/očekivani učinci/specifični ciljevi programa
  - **VJEŽBA:** (pre)oblikovati očekivane rezultate programa na sljedeći način:

Do (upisati: rok do kada se očekuju promjene, koliko traje program) **dogodit će se promjena** (upisati: povećanje zaštitnih čimbenika ili smanjenje rizičnih čimbenika/rizičnog ponašanja, promjena u ponašanju, okolnostima) **kod** (upisati: ciljanu populaciju).

Logički okvir programa

Rizični i zaštitni čimbenici u podlozi problema
Teorijski okvir razvoja problema

Opći cilj i sadržaj programa (general objectives and contents)

Očekivani rezultati/specifični ciljevi (outcomes/specific objectives)

Indikatori (indicators)

Evaluacija

Indikatori (indicators)

- **Indikatori očekivanih rezultata i procesa**

- indikatori **očekivanih rezultata** su mjere za promjene kod ciljane populacije (u znanju, ponašanju, osjećanju, okruženju...) u zadanom vremenskom okviru (najčešće se mjere promjene između početka i kraja intervencije)
  - mjere promjene **KOD KORISNIKA** izazvane/potaknute programom
- indikatori **procesa** su mjere koje govore koliko se planiranog programa isporučilo (npr. publikacije, radionice, sastanci...)
  - mjere ono što **MI** radimo u programu
- usko povezani sa specifičnim ciljevima/očekivanim rezultatima
- specifični u opisivanju kvantitete, kvalitete, vremena...
- provjerljivi – u statističkim podacima, dokumentacijama...

Evaluacija učinka/outcome evaluation

- Sustavni proces prikupljanja, analiziranja i interpretiranja podataka za procjenu učinaka koji su postignuti intervencijom (Chinman, Imm, Wandersman, 2004.)
- Evaluacija učinka mjeri koliko su se korisnici i njihove okolnosti promijenile i koliko je na tu promjenu utjecala intervencija/program u koji smo ih uključili (WHO/UNDCP/EMCDDA Workbooks on evaluation, 2000)
- Evaluation Instruments Bank (EIB)
<http://www.emcdda.europa.eu/eib>

Best practice portal

Prevention

Available evidence
Prevention standards and guidelines

Treatment

Available evidence
Treatment standards and guidelines

Harm reduction

Available evidence
Harm reduction standards and guidelines

Social reintegration

Available evidence

General best practice tools and resources

Standards and guidelines
Exchange on Drug Demand Reduction Action (EDDRA)
Evaluation Instruments Bank (EIB)
Glossary of best practice terms

EIB mailing list

To receive occasional news and updates on EIB, send an email to [eibprofile\[a\]emcdda.europa.eu](mailto:eibprofile[a]emcdda.europa.eu). Please replace [a] by @ before actually using any of the e-mail addresses.

What is an evaluation instrument?

Evaluation Instruments Bank (EIB)

The Evaluation Instruments Bank (EIB) is an online archive of freely available instruments for evaluating drug-related interventions. Details regarding copyright and/or possible use restrictions are specified for each instrument. Instruments are generally classed according to the intervention field they are designed to be used in (treatment, prevention, or harm reduction), though some instruments may be usable in more than one field.

Treatment instruments >>

By aspect: Needs and planning | Mediating and risk factors | Process | Outcome | Satisfaction

By target population: Children | Adolescents | Adults | Special groups and settings

Prevention instruments >>

By aspect: Needs and planning | Mediating and risk factors | Process | Outcome

By target population: Children | Adolescents | Adults | Special groups and settings

Harm reduction instruments >>

[View all instruments](#)

Search by title

search

Enter keyword(s) to search within instrument titles.

Non-English languages

Most instruments are in English but some instruments are available in other languages.

Spanish | Czech | Danish | German | Greek | French | Italian | Lithuanian | Hungarian | Dutch | Polish | Portuguese | Romanian | Slovak | Slovene | Swedish | Norwegian | Russian

Specific topics

The keywords below show instruments which focused on a particular topic.
[attitude](#) | [coping](#) | [HIV/AIDS](#) | [interview](#) | [motivation](#) | [satisfaction](#) | [substitution](#)

VJEŽBA 4 – rad na programima – indikatori

Indikatori očekivanih rezultata/učinaka

- **VJEŽBA:** (pre)oblikovati indikatore očekivanih rezultata programa

Primjer očekivanog rezultata (outcome)

Do kraja intervencije (1 godina) će sudionici (mladi u riziku) imati osnažene socijalne vještine za 10% na kvantitativnoj skali.

Primjeri indikatora

Komunikacijske vještine. Prijavljeni slučajevi nasilja. Percepcija učitelja i roditelja korisnika o socijalnim vještinama kao što su rješavanje sukoba i komunikacija. Samoiskaz opijanja.

VJEŽBA 5 – rad na programima – evaluacija

Evaluacija učinka/outcome evaluation

Primjer očekivanog rezultata (outcome)

Do kraja intervencije (1 godina) će sudionici (mladi u riziku) imati osnažene socijalne vještine za 10% na kvantitativnoj skali.

Indikator

Socijalne vještine sudionika.

Evaluacija

Tko: uzorak (*upisati: tko su ispitanici*)

Kako: metode prikupljanja podataka (*upisati: kval., kvant. i način prikupljanja podataka*)

Kada: model evaluacije (*upisati: točku/e mjerenja, dizajn*)

Evaluacija programa

1. Izbor ključnih **evaluacijskih pitanja** i kriterija
  - na temelju općeg cilja, specifičnih ciljeva/očekivanih rezultata/očekivanih učinaka
2. Izbor načina **prikupljanja informacija** i odgovora na ključna pitanja
  - određivanje vrste evaluacije i dizajna evaluacije
3. Kreiranje ili izbor **instrumenata**
  - Evaluation Instruments Bank (EIB)
4. Planiranje načina **prikupljanja podataka**
  - uzorak; tko će biti ispitanici/sudionici istraživanja;
  - kvalitativne i kvantitativne metode prikupljanja podataka (ankete, upitnici, fokus grupe, intervjui, opservacije, pregled dokumentacije, analiza dostupnih statističkih podataka...)

5. **Prikupljanje** podataka

6. **Analiza** podataka

7. **Izvještavanje** o rezultatima određenim grupama

- projektni tim, korisnici, financijeri...

8. **Osigurati korištenje rezultata** evaluacije za unapređenje postojećeg i stvaranje novih programa

**sveobuhvatni i
znanstveno utemeljeni programi**

Prevenzijska znanost – III faza

Epidemiologija/etiologija problema u ponašanju

- identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika koji predviđaju probleme u ponašanju

Istraživanja učinkovitosti programa

- osmišljavanje i testiranje preventivnih intervencija kako bi se prekinuli uzročno-posljedični procesi koji vode problemima mladih

Istraživanja implementacije programa/strategija

- implementacija naučenih lekcija o etiologiji i učinkovitim intervencija u stvarna okruženja

Implementacija i održavanje sveobuhvatnih preventivnih programa/strategija dva su najveća suvremena izazova prevencije.

Kako bi se učinkoviti, sveobuhvatni preventivni programi stvorili i održali potrebno je:

- jasno razumijevanje **važnosti** prevencije,
- **podrška** prevenciji na programskoj, administrativnoj, financijskoj i političkoj razini,
- **mjesto za prevenciju** unutar postojećih organizacija/sluzbi,
- kvalitetna **edukacija** djelatnika (prevencijski principi i praksa),
- **dostupnost resursa** te stalna dostupnost **podrške**,
- postavljanje prevencije kao **prioriteta** na razini zajednice.

Hvala na sudjelovanju!

vkranzel@erf.hr